

Капура О. М.,*кандидат філологічних наук,
викладач української та іноземної мов
Вінницького коледжу економіки та підприємництва***Лавренчук О. В.,***викладач вищої категорії, викладач-методист
Технологічно-промислового коледжу
Вінницького національного аграрного університету*

ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ СУЧАСНОЇ ПРОЗИ

Анотація. У статті досліджується жанрова тематика прози у сучасній українській літературі, де сучасні українські автори намагаються бути в одній площині зі світовою прозою, знайти спільну мову зі «світовим» читачем.

Ключові слова: сучасна українська література, проза, роман, автор, жанрово-тематична площина.

Постановка проблеми. Сучасна українська література створена на базі вікових традицій і водночас є невід’ємною частиною сьогоденного інформаційного світу. Особливістю післярадянської української прози є її інтертекстуальність, тобто автори посилаються у своїх творах на тексти своїх сучасників чи навіть свої власні, тим самим створюючи своєрідний альтернативний канон сучасної української літератури. У художній літературі нові тенденції спостерігаємо вже наприкінці 1980-х років, причому вони виразно засвідчували кризу й перелом у розвитку словесності.

За останні два десятиліття українське письменство зазнало суттєвого тематичного оновлення. Позбувшись ідеологічних обмежень, воно звертається як до гострих актуальних питань, так і до проблем філософського характеру. Центральне місце в сучасному літературному процесі займає проза. Значно розширився її жанровий діапазон – насамперед це стосується жанрів масової літератури. Розвинулися детектив, трилер, еротична повість, містика. Сучасна література – живий процес, складний і різноманітний. Важливо, що в цьому процесі, попри різноманітність, зберігається духовна спадкоємність кількох поколінь та підтримується міцний зв’язок із національною культурною традицією.

Метою статті є дослідження жанрової тематики прози у сучасній українській літературі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження сучасного літературного процесу ускладнюється його незавершеністю, неможливістю поглянути на нього на відстані часу, з позицій нового художнього досвіду. Адже ледь не щоденно змінюється ситуація нуртування текстів та ідей, еволюціонують погляди й тенденції, створюються та «відмирають» угруповання, імена, часописи, творчі принципи, змінюються художня актуальність і літературна «мода».

Спробував це системно оцінити доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури і компаративістики Ярослав Поліщук. Автор, зокрема, визначив «що за цей період змінилося в нашій художній літературі та навколо неї, що визначило її суспільну роль та культурний запит, що сприяло її актуальному переструктуруванню та переорієнтації» і виокремив сім виразно проявлених аспектів проблеми: 1) На суспільному

рівні – занепад Радянського Союзу та народження Української Держави, становлення демократичних засад суспільного життя, закладання державних інституцій. Роль художньої літератури в цьому процесі дуже значна й гідна найвищого визнання, принаймні в тому, що частина письменників стала моральними авторитетами нації; 2) На економічному рівні – глибока криза видавничої галузі, що – через шокуючу терапію – призвела до радикальної переорієнтації письменника, з одного боку, і читача, з іншого; 3) На рівні ідеології – відбулося знакове звільнення від ультимативного «служіння» письменника державним інтересам. Разом з тим відбувалося остаточне звільнення від цензури – регламентуючого механізму радянської культури; 4) На рівні інституцій книжки та читання – відбулося руйнування усталених форм та стихійне становлення нових, альтернативних. Зокрема, в 90-х роках відбувся тотальний занепад бібліотечної системи та системи книгарень, причому наслідки цього руйнівного процесу не подолано й досі. Відтак, доступність книжки стає проблемою для багатьох пересічних читачів, а в цілому це знеохочує до літератури. В умовах відсутності книгарень в останні роки почали налагоджуватися інші канали поширення літератури – через пошту або інтернет, на електронних носіях (аудіо-книжки); 5) На рівні культурних практик – криза активного за радянських часів жанру «письменницьких зустрічей з читачами». Це сприяло соціальній ізоляції письменника, психологічним розладам і депресивним станам, які багато хто з наших авторів пережив у складних 90-х, а то й пізніше. Нині такі зустрічі відбуваються переважно завдяки громадським ініціативам та народним культуртрегерам, які активно діють у різних містах України; 6) На рівні організації літературного життя відбулася значна еволюція: держава відмовилася від керування цією галуззю, а найавторитетніша організація літераторів – Національна спілка письменників України – після тривалих суперечок та скандальних афер, пов’язаних з її керівництвом, втратила авторитет; 7) На рівні внутрішнього структурування літератури та її самоідентичності також відбулися тектонічні перетворення. 70-80-і роки були часом натужного пошуку іншого шляху – подалі від обридлого соцреалізму, який цілком виразно проявлявся як тупиковий. Це химерна проза, спроби фантастики та пригодництва. Переживши кризу великого жанру, сьогодні наша література виразно відчуває голод щодо романної форми: про брак суспільно значущих творів у цьому жанрі багато говорять. Скажімо, така дискусія відбулася під час львівського Форуму видавців. «Очевидним трендом останніх років є бум на україномовну літературу для дітей, що можна пов’язувати з утвердженням національно орієнтованого виховання» [5].

У сучасній прозі співіснують різні тенденції розвитку без чітко визначеної жанрової диференціації, що виражається у форматі детективу, фантастики, містики, історії, філософії, представленими есе, оповіданнями, новелами, повістями та романами [3, с. 38].

У сучасній літературі відбувається відновлення авторитету романного жанру. Так, у 90-х було опубліковано багато пошуково-експериментальної прози й кількісно домінували малі жанри (оповідання, новели), натомість у 2000-х і літератори, і читачі ставлять на роман. Відроджуються його традиційні жанрові форми (історичний роман, роман-біографія, пригодницький роман, мелодраматичний роман, сатиричний роман), а також з'являються нові, відповідні духові часу (кібер-роман, роман-антиутопія). Так само істотним є народження (варто було би підкреслити – тривале і в муках, з огляду на незадовільні умови книговидавання та ринку) популярної літератури, що задовольняє переважаючий сегмент читачів і відображає наші актуальні реалії [5]. Сьогодні, на відміну від 1990-х, роман масового попиту є дуже затребуваним жанром, представлений сотнями оригінальних видань. Популярний роман увів у літературу цілу низку активних авторів. Серед авторитетів популярної літератури є визнані письменники, зокрема: Ліна Костенко («Записки українського самашедшого»), Василь Шкляр («Маруся»), Ірен Роздобудько («Амулет Паскаля»), Марія Матіос («Солодка Даруся»), Володимир Лис («Століття Якова»), Юрій Винничук («Танго смерті»), Володимир Даниленко («Кохання в стилі бароко»), Оксана Забужко («Польові дослідження з українського сексу» та інші). Вони охоче вдаються до прийомів та форм популярного роману, аби збагатити свою художню палітру. Із сучасного погляду некоректним було би визнання роману масового попиту за неповновартісну літературу. Очікування читача у сьогодиншній літературі виправдовуються у відчутті свого часу та його специфічних духовних потребах.

Українська література стає загалом більш відкритою, розмаїтою. У художній прозі це проявляється в урізноманітненні жанрів, тем, мотивів, зокрема освоєнні екзотичних для української літератури пластів, як-от: містика й хахи (Є. Кононенко, О. Ульяненко), детектив (В. Лапікура, А. Кокотюха), дистопія (В. Кожелянко, Ю. Щербак), тревелог (М. Кідрук) [5].

У віковому зрізі українська проза представлена творчістю митців різних поколінь. Проза класиків української літератури різноматематична й різноформатна. Письменники, з одного боку, дотримуються традицій у виборі тем, з другого – намагаються осмислити реалії сучасного буття (П. Загребельний (романи «Зона особливої охорони», «Юлія, або Запрошення до самогубства», «Брухт», «Стовпотворіння»), А. Дімаров (книги повістей, оповідань, етюдів «Самосуд», «Зблиски»), Є. Гуцало (роман «Тече річка...»), В. Дрозд (роман «Убивство за сто тисяч американських доларів»)).

Нову інтерпретацію отримує традиційна історична тема у творах Р. Іванчука (роман «Рев оленів нарозвідні»), Р. Федоріва (роман «Вогняні роки»), Ю. Мушкетика (роман «На брата брата»). Вершиною постаттю сучасної української прози залишається В. Шевчук, який уміє поєднати історію й сучасність, традицію й модерн, драматизм та іронічність, реальність та «ірреальність» (романи «Око Прірви», «Юнаки з вогненної печі. «Записки стандартного чоловіка», «Срібне молоко», «Темна музика сосон»; повісті й оповідання «Жінка-змія», «Біс плоті: Історична повість», автобіографічні замітки «Сад житейський»)).

Заслугує на увагу прозова творчість письменниці, перекладача, автора літературно-філософських студій, есе Оксани Забужко. Її проза тематично різноманітна, гостропроблемна. Вона перша серед сучасних письменниць досліджує психо-інтимний світ жінки, виявляючи себе продовжувачкою Лесі Українки та О. Кобилянської. Інтерпретація традиційного оповідного жанру – повість-інтермедія «Казка про калинову сопілку» являє собою «жіночу» версію трагедії Каїна й Авеля, що є філософським осмисленням вічної проблеми боротьби Зла за душу людини. «Жіноча» проза є досить потужною течією в українській літературі. Вона представлена також іменами Алли Серової (трилер «Правила гри»), Марини Гримич (роман «Варфоломєєва ніч»), Наталі Шахрай (роман «Сутінки удвох»), Марії Матіос (роман «Солодка Даруся») [3, с. 31].

Часто прозу останніх десятиліть називають новим спалахом модерну, з його алегоричністю, химерністю, епатажем, вигадливістю форм. У контексті полеміки про центральність/провінційність української літератури чи творчості її окремих представників важливою ознакою сучасного прозового дискурсу є виокремлення в ньому так званого Станіславського феномену (Ю. Андрухович, Ю. Іздрик), «житомирської» прози, яку творить у Києві найперше В. Шевчук, «галицької» прози (В. Кожелянко). Сучасні українські автори намагаються бути в одній жанрово-тематичній площині зі світовою прозою, знайти спільну мову зі «світовим» читачем. Мова сучасної української прози різномірна: це й висока, патетична, поетизована, і низька (аж до нецензурної), і суржик, і навіть російська. Свідоме використання таких мовних елементів свідчить про спроби авторів звільнити літературну мову від будь-яких обов'язків і протистояти цензурі.

Останнім часом активно розвивається українська молодіжна постмодерна література, зорієнтована насамперед на підліткову читачку аудиторію. Сучасна молодіжна українська література динамічно розвивається, у ній повсякчас з'являються нові помітні імена. Покоління, яке виросло в незалежній Україні, поступово встановлює все більш тісні зв'язки із західноєвропейською культурою, посутньо сприяє якісному оновленню і стильовому збагаченню нашої літератури. Основні проблеми, до осмислення яких звертаються представники цієї течії. – пошук молодого людиною себе, визначення життєвих орієнтирів, сенсу життя, протест проти «жорстоких» звичаїв «дорослого» світу із його лицемірством та подвійними стандартами. Представники молодіжної літератури віддзеркалюють процес поступового дорослішання й відповідно – пізнання себе і світу. Це пізнання не завжди є простим, воно сповнене випробувань, перешкод, драматичних пошуків. Зазначене стосується прози С. Жадана, зокрема його найбільш вдалого роману «Депеш Мод». Для творчості сучасних молодих письменників характерний епатаж, бажання вразити читача, заволодіти його увагою. Цікаво проблема самопізнання, пошуку себе осмислюється у творах молодого автора Л. Дереша («Культ», «Поклоніння ящірці»)).

Висновки. Підсумовуючи двадцятип'ятирічний період розвитку новітньої української літератури, маємо відзначити, що вона, переживши радикальну кризу цінностей і форм, зуміла відновити свої важливі суспільно-культурні функції. Сьогодні українська художня словесність відповідає різномісним запитам українського читача, пропонуючи йому популярні романи, детективи, тревелоги тощо. Вона також гідно репрезентує нашу національну культуру за кордоном,

де з'являється в перекладах та викликає похвальні відгуки критики. Для визначення загального стилю української прози останніх років найкращим є термін «полістилістика», коли кожен окремий авторський художній текст становить собою поєднання різностильових елементів.

Література:

1. Винничук Ю. Антологія української фантастики XIX–XX ст.: збірник романів. Харків: Фоліо, 2017. 670 с.
2. Лаврінович Л. Сучасний український постмодернізм – напрям. Стил. Метод. Слово і час. 2001. № 1. С. 15–20
3. Харчук Р.Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період: Навчальний посібник. К.: ВЦ «Академія», 2008. 248 с.
4. Саєнко В. Українська література XX ст.: діапазони творчих голосів і мистецьких відкриттів (Вибрані праці): підручник. Львів: Піраміда, 2016. 870 с.
5. URL: <http://litgazeta.com.ua/articles/ukrayinska-literatura-periodu-nezalezhnost-tendentsiyi-rozvytku/>

Капура О.М., Лавренчук О.В. Жанрово-тематические приоритеты современной прозы

Аннотация. В статье исследуется жанровая тематика прозы в современной украинской литературе, где современные украинские авторы стараются быть в одной плоскости с мировой прозой, найти общий язык с «мировым» читателем.

Ключевые слова: современная украинская литература, проза, роман, автор, жанрово-тематическая плоскость.

Kapura O., Lavrenchuk O. Generative-thematic priorities of modern prose

Summary. The article deals with the genre themes of prose in modern Ukrainian literature, where modern Ukrainian authors try to be in the same place with world prose, to find a common language with the «world» reader.

Key words: modern Ukrainian literature, prose, novel, author, genre and thematic place.